

PEREAT MUNDUS, ERGO FIAT VERITAS [vgl. motto Ferdinand I: fiat iustitia, et pereat mundus]

Robert Musil en Simone Weil, twee inspirators van mijn verbeelding

Mijn verbeelding speelt me parten en die wil ik vanavond met jullie delen: - niet dat ik de waarheid in pacht heb, ook niet meer of überhaupt iets over de waarheid kan vertellen - ik verbeeld me wel een overtuiging te hebben, die het waard is bewaarheid te worden.

Via twee bronnen zal ik me nader verklaren: De Oostenrijkse schrijver Robert Musil en de Franse activistische filosofe Simone Weil.

Beiden, Musil en Weil, zoeken naar de ziel van de menselijke beschaving.

Beiden tasten in het rond in barre tijden 'Zwischen den Zeiten', het interbellum tussen de twee wereldoorlogen, Een tijd waarin het oude Europa niet wist waar ze het zoeken moest. Het koloniale en imperialistische zaken doen en politiek bedrijven was in de Eerste Wereldoorlog op de klippen gelopen van nationalistische eigenwaan en dito korte lontjes. Daarna vochten liberaal kapitalisme, communisme en fascisme elkaar de tent uit, en de parlementaire democratie zieltoogde. Aan de overkant van de Atlantische oceaan beet het ongebreidelde kapitalisme zich in zijn eigen staart met de beurskrach in New York van 1929, wat ook in Europa, vooral in Duitsland, een enorme economische depressie baarde.

Beiden gaan op zoek in deze barre tijd. Musil duikt als vrijdenker in de mensenziel op romaneske wijze. Hij zoekt in het innerlijk van zijn romanfiguren naar houvast. Simone Weil denkt en handelt veel politieker. Afkomstig uit een welgestelde, cultureel breed geïnteresseerde en sociaal bewogen, Joodse familie is zij al vroeg enorm geëngageerd. Voor haar vormen mens, maatschappij en bestuur een drie-eenheid. Zij worstelt met de kwestie hoe die het best op elkaar betrokken kunnen worden en blijven. Je zou zeggen, en dat zegt Simone Weil dus ook, dat is een verantwoordelijkheid waar geen enkele democraat zich aan kan onttrekken.

Beiden zijn fenomenen. Ze weten me diep te raken. Robert Musil doet dat met zijn dieptepsychologie in een weergaloze stijl. Ik heb geprobeerd in mijn presentatie dicht bij zijn stijl en woordkeus te blijven. Om, mocht het mogelijk zijn, jullie deelgenoot te maken van de fascinatie die uitgaat van zijn roman - Der Mann ohne Eigenschaften - die door Duitse literaire critici is uitgeroepen tot de belangrijkste roman van de twintigste eeuw in het Duitse taalgebied.

Simone Weil komt daarna aan bod. Zij grijpt je bij de kladden met haar messcherpe intellect, haar radicale moraliteit, haar robuustheid ondanks haar broze lichaam, haar intense streven om de misère en de vernedering van mensen door mensen op de politieke

PEREAT MUNDUS, ERGO FIAT VERITAS [vgl. motto Ferdinand I: fiat iustitia, et pereat mundus]

agenda te krijgen, vooral ook met de intensiteit van haar verlangen naar waar het ten diepste om gaat in deze wereld. Intriest is het dat Simone Weil, zo jong nog: 34 jaar oud, is verstorven in een sanatorium midden in de oorlog.

Robert Musil (november 1880 – april 1942)

Robert Musils roman *De man zonder eigenschappen* heb ik gekozen als literair boegbeeld van de mens in verwarring, vervreemd, in onbehagen op zoek naar een uitweg. Te midden van de chaos in het hart van Europa in de eerste helft van de twintigste eeuw schrijft Musil, minstens dertig jaar lang, aan dit onvoltooid gebleven werkstuk. Het eerste deel verscheen in 1930. Het tweede in 1933. Delen van het onvoltooid gebleven derde boek werden in 1943 gepubliceerd door zijn weduwe, een jaar na de dood van de auteur. Later zijn nog enkele fragmenten toegevoegd. De Nederlandse vertaling uit 1991 bestaat uit vier boeken en telt in totaal 1785 bladzijden.

Musil kijkt in de hoofden en harten van zijn romanpersonages

PEREAT MUNDUS, ERGO FIAT VERITAS [vgl. motto Ferdinand I: fiat iustitia, et pereat mundus]

Om te achterhalen wat in mensen schuil gaat, neemt Musil een kijkje in de hoofden en harten van zijn tijdgenoten. Hij beluistert en beziet hun kwaliteiten, hun waarden, hun moraal. Met ironische distantie beschouwt hij wat zij denken en doen als grondeloos en oeverloos dilettantisme.

Niet zo gek natuurlijk deze houding. *Tijdens de twee wereldoorlogen en het interbellum is het één grote chaos, sociaal-economisch en politiek*; dus niet verwonderlijk dat Musil kwaliteiten noch waarden, noch een moraal vindt waar je je op kunt verlaten. Nogmaals, hij ontmoet slechts dilettantisme.

Tussen deze tijdgenoten in beweegt zich de hoofdpersoon. In deze Ulrich projecteert Musil het alternatief voor dit dilettantisme: de man zonder eigenschappen. Een echte man bij wie hoofd, hart en ziel ongerept bewaard zijn gebleven, iemand die niet door zogenaamde beschavende gewoontes en belangen gecorrumpeerd is en daardoor niet van zijn authenticiteit ontdaan is. Maar hoe geef je die man vorm en inhoud?

Eigenlijk – weet Musil – zou hij niet **De Man** zonder eigenschappen willen etaleren, maar **De Mens** zonder eigenschappen. Alleen...hoe doe je dat? Immers, slechts universalistische denkers – je vindt ze te kust en te keur onder filosofen en menswetenschappers – is het gegeven om over **de mens** te kunnen oreren.

Een schrijver kan dat niet. Die moet over mensen van vlees en bloed schrijven. Daarom creëert Musil een duo in tweevoud; het duo Ulrich/Moosbrugger en het duo Ulrich/Agathe.

Met het doen en laten van deze combi's zet Musil de lezer als 't ware op spoor van hoe het voelt en denkt om '*mens te zijn zonder eigenschappen*'.

Van het duo Ulrich/Moosbrugger representeert Ulrich het 'gedroomde' alter ego van de schrijver. Moosbrugger is het niet weg te poetsen kwade geweten van Ulrich.

Het duo Ulrich/Agathe is het literaire afgietsel van de schrijver en zijn vrouw Martha. Zoals Agathe van haar broer houdt en Ulrich van zijn zus, zo gek van elkaar waren Martha en Robert Musil in hun innig verbonden bestaan.

In het kort hoe de roman zich ontrolt.

Na een intro wordt een gezelschap aristocraten en regenten gevolgd dat in 1913 bijeenkomt in de salon van ene Diotima – een ravissante, gedistingeerde, geraffineerde en intellectueel ambitieuze dame en nicht van Ulrich. In de salon van Diotima wordt overlegd over een patriottisch eerbetoon aan Franz Jozef I die in 1918 70 jaar keizer zal zijn van de dubbel monarchie Oostenrijk-Hongarije. Ulrich wordt secretaris van het gezelschap om dit eerbetoon, de parallelactie, te bedenken. Van dit gezelschap maakt Ulrich deel uit, maar manifesteert zich nooit echt geïnvolveerd. Hij is geen dilettant als de anderen die zich uiten met emoties en redenen, die zijn ingegeven door en gemodelleerd naar de

PEREAT MUNDUS, ERGO FIAT VERITAS [vgl. motto Ferdinand I: fiat iustitia, et pereat mundus]

beschaving die hen omringd – die van de Duitstalige landen van toen. De bijdragen van Ulrich zijn altijd pogingen om volstrekt authentiek te formuleren hoe hij in het leven staat. De parallelactie wordt uit en te na bediscussieerd, maar er gebeurt eigenlijk helemaal niks.

Na ongeveer 600 bladzijden gooit Musil het over een andere boeg. Ulrich verlaat de salon van zijn nicht Diotima en zoekt de intimiteit op van de liefde. Kun je in die ultiem menselijke relatie je humaniteit ontdekken? Hoe klopt je hart en zindert je hoofd als je van elkaar houdt? Ontdek je in een liefdesrelatie je ware ik? Na vele honderden pagina's, als Musil aan het eind van zijn Latijn is gekomen, stamelt Ulrich:

*'Liefde kan uit tegendraadsheid **ontstaan** - uit onstuimigheid en resignatie, uit vuur en vlam en berusting - maar ze kan niet uit tegendraadsheid **bestaan**...Ze is geen levenshoud, maar een ontkenning... en van een negatie alleen kun je niet leven.'*

Ongrijpbaar is de liefde, het blijft een metaxu, een heen en weer als het verlangen in een klassiek gedicht van Neeltje Maria Min. [te mooi om niet even bij stil te staan]

Mijn moeder is mijn naam vergeten,
mijn kind weet nog niet hoe ik heet,
hoe moet ik mij geborgen weten?

Noem mij, bevestig mijn bestaan,
laat mijn naam zijn als een keten.
Noem mij, noem mij, spreek mij aan,
o, noem mij bij mijn diepste naam.

Voor wie ik liefheb wil ik heten.

Mijn fascinatie voor deze roman

Deze briljante exercitie van Robert Musil in de dramatische eerste helft van de twintigste eeuw is als een spiegel voor ons, op zoek naar onze identiteit om ons overeind te kunnen houden in onze complexe moderniteit. Hij analyseert de moderne mens.

Moderne mensen stemmen ermee in om de menselijke ziel terug te trekken uit het publieke samenleven en hooguit nog toe te laten in de privé-sfeer in kerk, kunst en

PEREAT MUNDUS, ERGO FIAT VERITAS [vgl. motto Ferdinand I: fiat iustitia, et pereat mundus]

literatuur. Sinds deze boedelscheiding van publiek en privé vragen we techniek en wetenschap, technocratie en bureaucratie om ons te sturen in het publieke domein, en delegeren we onze burgerlijke verantwoordelijkheid aan politici.

Het bracht een ongekenne materiële welvaart, naast een diep insnijdende, moreel desastreuze keerzijde: kolonialisme, slavenhandel, imperialisme, gigantische verschillen tussen de bezittende klasse en de minder bedeeden en *niet te vergeten* verschrikkelijke oorlogen met name in de twintigste eeuw, die voortduren in deze eeuw.

Deze morele boedelscheiding is evident. Kijk maar om je heen en in jezelf. Als door een adder gebeten reageren we tegenwoordig – jong en oud – op een morele terechtwijzing, zeker in het openbaar.

Welnu, deze roman stelt de vraag: Is een ander mensbeeld voorstelbaar?... al was het maar als mogelijkheid te vermoeden dankzij een zoekend en tastend verlangen naar wijsheid en liefde, zowel publiek als privé.

De dialogen en mijmeringen in deze roman *De man zonder eigenschappen* zijn meeslepend, weergaloos en ontroerend. In het samenspel van wisselende persoonlijkheden worden ratio, sentimenten, gevoelens en zielenroerselen van alle kanten belicht, beklopt, gepeild en uitgediept.

Naast de dialogen en mijmeringen gebeurt er eigenlijk niets. Men treft en spreekt elkaar voor de parallelactie in de salon van Diotima en wat betreft de liefdesaffaire tussen Ulrich en Agathe in het ouderlijk huis, in de bibliotheek in de tuin of tijdens een uitstapje. En dat is het.

Niet meer dan dat. Salonliberalisme en liefdesperikelen in optima forma. IJdelheid, leegte en een peilloos verlangen vele honderden pagina's lang.

Met enkele opmerkingen en citaten hoop ik iets van mijn fascinatie voor de inhoud en stijl van Musils meesterproef met jullie te delen.

De inleiding: Ulrich en zijn vader worden aan ons voorgesteld

De man vol van eigenschappen

De vader is vol van eigenschappen. Hij weet van huisleraar en jongste bediende op te klimmen tot de geestelijke en wereldlijke adel. Hij werkt zich op tot professor in de rechtsgeleerdheid, en wordt door Zijne majesteit Keizer Frans Jozef I verheven in de erfelijke adelstand en lid van het Hogerhuis. Het kan niet op! (19):

De vader van Ulrich, een man vol eigenschappen (ik citeer)

PEREAT MUNDUS, ERGO FIAT VERITAS [vgl. motto Ferdinand I: fiat iustitia, et pereat mundus]

'De vader van Ulrich had een diepe liefde voor het bij wijze van spreken algemeen en bovenpersoonlijk batige, dwz. een oprechte verering voor datgene waarop men zijn voordeel bouwt... Dat is van groot belang; ... zelfs de mensen die alles koel berekenen hebben in het leven niet half zoveel succes als die in de goede verhouding gemengde zielen, die voor mensen en relaties waar zij hun voordeel mee kunnen doen tot werkelijk diepe gevoelens in staat zijn.'

[Ik dacht bij dit citaat aan Wopke Hoekstra; hoe hij minister werd - en met zijn Panama-papers rommelde -, hoe hij het platteland probeerde te heroveren voor het CDA door het stikstofbeleid van minister Van de Wal te ondermijnen, hoe hij zich in likte met zijn plotselinge ecologische geweten in de Europese Commissie afgelopen najaar. Wopke is wat Musil een dilettant noemt, en je moet eens kijken wat voor loper er voor hem wordt uitgerold! Zo werkt het vigerende systeem.]

Een man zonder eigenschappen

Na de vader is nu is de beurt aan Ulrich, de titeldrager van de roman. Hij is in de kracht van zijn leven; als een ironische scepticus beziet hij het doen en laten van de anderen. Hij hoeft zich niet in te spannen voor zijn natje en zijn droogje. Op een rentenier uit de gegoede burgerij, een vrijzinnig-liberaal, daarop lijkt hij nog het meest. Gaandeweg de roman wordt deze Ulrich *de man zonder eigenschappen*, zonder werkelijkheidszin en zonder mogelijkheidszin. [heel anders dan Wopke]

Tweeëndertig jaar oud is hij, net als de mensenzoon uit het evangelie; hij woont in een leuk optrekje, en is vrijgezel met van tijd tot tijd een minnares. In Kakanië, het keizerlijke en koninklijke [Kaka] Oostenrijk-Hongarije, waar men klerikaal wordt geregeerd, kan hij leven als vrijdenker.

Walter, een jeugdvriend, typeert Ulrich als man zonder eigenschappen (ik citeer):

'Zijn kracht is niets dan leegte. Hij weet altijd wat hem te doen staat; hij kan een vrouw in de ogen zien; hij kan elk moment gedegen over alles nadenken; hij kan boksen. Hij is begaafd, wilskrachtig, onbevooroordeeld, moedig, volhardend, doortastend, bedachtzaam...al die eigenschappen, maar hij heeft ze toch niet!

Ze hebben dat van hem gemaakt wat hij is en zijn koers bepaald, en toch hoort het niet bij hem. Als hij kwaad is, lacht er iets in hem. Als hij verdrietig is, zint hij ergens op. Als iets hem ontroert, wijst hij het af. Bij hem zal altijd een mogelijke samenhang pas beslissen over wat hij van iets vindt. Niets ligt voor hem vast, Alles kan verkeren, is deel in een geheel, in ontelbare gehelen die vermoedelijk tot een supergeheel behoren waar hij echter geen idee van heeft. Elk van zijn antwoorden is een deelantwoord, elk van zijn gevoelens slechts een gezichtspunt, en voor hem telt niet wat iets is, maar alleen een of ander bijkomstig 'hoe het is'...Is wat ik zeg duidelijk voor je?

PEREAT MUNDUS, ERGO FIAT VERITAS [vgl. motto Ferdinand I: fiat iustitia, et pereat mundus]

Ulrich zelf zegt het schouderophalend zo: *'Je kunt doen wat je wilt, het komt er in de klit van krachten helemaal niet op aan!'*

Gegeven deze uitspraak wordt, tussen haakjes, duidelijk dat er een keerzijde zit aan de man zonder eigenschappen', de tegenpool van Ulrich, in de persoon van de vrouwenmoordenaar Moosbrugger. De griezelige liederlijkheid waartoe deze van elk geweten gespeende bruto in staat is, maakt inzichtelijk dat er aan een man zonder eigenschappen – *die kan doen wat 'ie wil, omdat het er in de klit van krachten helemaal nergens niet op aan komt* – iets fundamenteels ontbreekt.

Tussen haakjes, zeg ik, want in de roman wordt deze Moosbrugger nauwelijks gethematiseerd. Musil lijkt niet geïnteresseerd in het uitdiepen van de schaduwzijde van de aan God noch gebod gebonden man zonder eigenschappen.

Niet verwonderlijk, denk ik. Is het niet, omdat alom in het Derde Rijk de voorbeelden voor het oprapen liggen wat dat voor type is?

Het is er de schrijver eigenlijk alleen maar om begonnen zo fijnzinnig en hartstochtelijk mogelijk de zonzijde van de man zonder eigenschappen te doen oplichten.

Hij zoekt hoop en troost, in de eenzaamheid achter de schrijftafel, in zijn eigen hoofd en hart en bij zijn vrouw Martha.

Na de introductie staat de zogeheten parallelactie op de rol.

In Wenen heeft men het gerucht opgevangen dat in Duitsland een grote viering is gepland, rond 15 Juli 1918, vanwege het dan 30-jarige regeringsjubileum van keizer Wilhelm II.

In datzelfde jaar, zou Franz Josef I 70 jaar koning-keizer zijn van Oostenrijk-Hongarije, maar pas op 2 december,

Welnu, patriottische geesten in Kakanië konden het niet verkroppen dat Duitsland opnieuw - na de nederlaag in de Oostenrijks-Pruisische oorlog van 1866 - de kaas van het brood van Oostenrijk zou eten door eerder feest te vieren.

Daarom bedachten ze: 'Weet je wat, we gaan het hele jaar 1918 inrichten als jubileumjaar voor onze Vredeskeizer. Zo kunnen we mooi die Duitsers de loef afsteken.'

Gepusht door zijn vader biedt Ulrich aan zijn nicht Ermelinda Tuzzi, zijn diensten aan. Hij wil wel secretaris worden van het gezelschap dat zich buigt over de parallelactie.

Drie van de dilettanten zal ik nader noemen.

PEREAT MUNDUS, ERGO FIAT VERITAS [vgl. motto Ferdinand I: fiat iustitia, et pereat mundus]

Als eerste zijn voorname nicht, al heeft hij zijn bedenkingen om haar te ontmoeten. Ze is hem al zo vaak aanbevolen als een *'onbeschrijfelijke, spirituele bekoorlijkheid, en de mooiste en intelligentste vrouw die we kennen'*, dat hij er tenslotte ongeduldig uit floept: *'En wie is eigenlijk haar minnaar?'*

Maar goed, Ulrich parkeert zijn antipathie en besluit op deze spirituele schoonheid af te stappen en heet haar in gedachten Diotima - vernoemd naar de legendarische leermeesteres in de liefde van Socrates.

Ulrich ontmoet Diotima

'Diotima ontving hem met de toegeeflijke glimlach van de vrouw die iets betekent, weet dat zij ook mooi is en het die oppervlakkige mannen wel moet vergeven dat zij daar altijd het eerst aan denken. Haar hand die zij hem toestak was mollig en gewichtloos, en lag als een dik bloemblad in de zijne. Hij hield haar net iets te lang vast, overweldigd door deze vrouwenhand.

Ulrich merkte dat ook zij zich niet geheel kon onttrekken aan de lichamelijke indruk die hij op haar maakte. Hij was eraan gewend. Glad geschoren, groot, fysiek goed ontwikkeld, lenig en gespierd, zijn gezicht was open en doorzichtig... Van haar voorkomen ging, ofschoon zij niet veel jonger was dan Ulrich en lichamelijk in volle bloei ontloken, geestelijk nog iets onontloken maagdelijks uit dat een vreemd contrast vormde met haar zelfbewuste houding... ondanks zijn leeftijd en ervaring voelde hij zich een schadelijke, nietige worm, aandachtig bekeken door een grote kip.'

De tweede, belangrijke persoon is Zijne Doorluchtigheid Graaf Leinsdorf, de eigenlijke patroon van de parallelactie, majoraatsheer, lid van het Hogerhuis, politiek niet actief, 'alleen maar patriot', schathemeltjerk, vroom en feodaal, niet onbelezen, al was hij, voegt Musil vilein toe, zijn leven lang verhinderd om in een boek iets anders te lezen dan – wat overeenkwam met of als dwaling afweek van – zijn eigen principes. Een ware aristocraat, voor wie de oplossing van economische en politieke kwesties toch eigenlijk neerkwam op een harmonisch visioen, dat hij vaderland noemde. Een voornaam man vol, ja overvol eigenschappen.

De derde is Dr. Paul Arnheim, een Pruis, een rijk man; zijn vader was een machtige gebiedster over 'het ijzeren Duitsland, de evenknie van de Krupps; hijzelf bereidde zich voor, zo werd gezegd, op een rijks ministerschap.

Het personage Dr. Paul Arnheim

'Dat hij met grootindustriëlen over de industrie en met bankiers over de economie kon praten was te begrijpen; maar hij was in staat even onbepert over moleculaire natuurkunde, mystiek of duivenschieten te kouten. Zijn belezenheid en zijn geheugen waren werkelijk enorm, hij wist alles van ren- en golfbanen, kon specialisten de subtielste trefwoorden op hun gebied geven.

PEREAT MUNDUS, ERGO FIAT VERITAS [vgl. motto Ferdinand I: fiat iustitia, et pereat mundus]

“Dat is, zo vatte Ulrich ieders bewondering samen, geen geest meer, dat is een fenomeen als een regenboog die je bij de voet kan pakken en echt kan aanraken. Wat wij allen afzonderlijk zijn, is hij in één persoon”.

[Naar het schijnt is deze Arheim gemodelleerd naar Walther Rathenau, een invloedrijk Joods industrieel, eigenaar van AEG, Allgemeine Elektrizitäts- Gesellschaft, en korte tijd Minister van BZ in de Weimar-republiek, tot hij werd vermoord in 1922.]

Ik zou andere personages kunnen opvoeren, bijvoorbeeld de brave generaal Stumm von Bordwehr, of de al eerder genoemde Walter, een jeugdvriend van Ulrich, en diens met Nietzsche dwepende vrouw Clarisse, maar de tijd dwingt me op te schieten.

Ik besluit met een nadere typering van Ulrich zelf (ik citeer)

Zo denkt de man zonder eigenschappen

Waarom, dacht Ulrich opeens, ben ik geen pelgrim geworden? met een zuivere, onvoorwaardelijke levenswijze? Waarom leefde hij zo onduidelijk en weifelend?

Alle vooruitgang is een verrijking wat het detail betreft, en een scheiding wat betreft het geheel; een groei van macht die in een voortgaande groei van onmacht uitmondt; en men kan er maar niet mee ophouden.

Men voelt het gevaar nabij dat men het lot van de reusachtige prehistorische dierenrassen die aan hun grootte ten onder zijn gegaan zal delen; maar we kunnen er geen afstand van doen.

Nu het tweede deel van *De man zonder eigenschappen* ... over de liefde tussen Ulrich en zijn vijf jaar jongere zus Agathe.

Ulrichs vader sterft. Alleen in de rouwkamer, na heel druk condoleance-bezoek, wil hij eigenlijk weg uit deze mistroostigheid, nog vóór de begrafenis. Hij stapt over de drempel en daar komt zijn zus hem tegemoet; zij zocht hem. Er volgt ik citeer

Ulrich ziet zijn zus Agathe

Voor het eerst zag hij haar als vrouw. Haar zwarte verschijning met het blonde haar strakker dan voorheen tegen haar hoofd; haar gezicht leek daardoor vrouwelijker, de tere, vrouwelijke borst was in het zwart van de strenge japon ingebed met dat hoogst volmaakte evenwicht tussen toegevendheid en verzet dat de vederlichte hardheid van een parel eigen is, en over de lange, slanke, op de zijne gelijkende benen die hij gisteren had gezien waren rokken neergelaten. Hij zag de gelijkenis van het gezicht. Het was hem te moede alsof hij het zelf was die daar de deur binnenkwam en op hem toeliep: alleen mooier dan hij en gedompeld in een gloed waarin hij zichzelf nooit zag.

Zo start een erotische zoektocht.

Agathe is zo jong als ze is, 27, op haar 18e getrouwd en vrijwel meteen weduwe geworden – haar man krijgt typhus tijdens de wittebroodsweken.

PEREAT MUNDUS, ERGO FIAT VERITAS [vgl. motto Ferdinand I: fiat iustitia, et pereat mundus]

Ze is te snel, ongelukkig hertrouwd met een klassiek *gebildete* professor, een betweter die altijd in alles objectief gesproken volkomen gelijk heeft, het beter weet. (citaat 917) Ulrich merkt hoe er - als zij over hem spreekt – een verschrompelde ongelukkige schuilgaat achter de blik van haar ogen. Agathe voelde zich door haar werkelijke en onwerkelijke leven uitgespuwd en grootse plannen onwaardig. Ze komt er tot haar eigen schrik achter niet terug te willen naar huis. Ook Ulrich heeft opeens geen haast meer. Ze hernieuwen hun relatie die sinds hun kinderjaren vrijwel verloren was geraakt. Ik vervolg met een citaat:

Na een vermoeiend uitstapje - ze kunnen schuilen in een boerenhut waar ze wat te eten en te drinken krijgen - vraagt Agathe onverhoeds: "Zou je kwaad zijn als ik een misdaad beging? ... Ik zou Hagauer graag vermoorden."

Ulrich dwong zich niet op te kijken. De woorden waren licht en zachtjes door zijn oren gegaan. Pas na enige tijd keek hij haar aan. Haar gezicht was verstrakt en verrassend opgewonden. Hij sprak langzaam: 'hier, zie je, klopt iets niet; aan deze grens tussen wat in ons gebeurt en wat buiten ons gebeurt, ontbreekt tegenwoordig een of andere bemiddeling, dat gaat alleen ten koste van enorme verliezen in elkaar over.'

...

Zijn jonge zus was opgewonden, er lag een vochtige waas over haar ogen. 'Over een paar dagen ga je bij me weg', zei ze, 'hoe moet ik het dan allemaal redden?' 'We kunnen toch bij elkaar blijven?' opperde Ulrich. 'Hoe stel jij je dat voor?' vroeg Agathe.

...

Vanaf nu zoekt Agathes gemoed naar mogelijkheden zich van haar huwelijk te bevrijden. Heilige gesprekken, noemt Musil, de paragrafen waarin Agathe en Ulrich zich tot elkaar bekennen.

Zo gebeurde het dat ze een keer voorbij het ondiepe kwamen, in de studeerkamer. Ulrich babbelt wat over moraal, als Agathe hem onderbreekt met een reactie...ogenschiijnlijk eenvoudig, maar die hem verbluft:

'Is goed-zijn dan niet goed?'

'Je hebt gelijk', antwoordt hij monter. 'je moet warempel eerst zo'n zin formuleren wil je de oorspronkelijke zin daarvan weer voelen. Bij kinderen is dat nog zo, die houden van goed-zijn als van snoepgoed.' Van stout-zijn trouwens ook,' vult Agathe aan.

Agathe klom van de bibliotheektrap af en sloeg haar arm om zijn schouder. Dat was een ongebruikelijke liefkozing. Zijn schouder voelde al aan de steunende verdeling van het gewicht de schoonheid van haar arm, en aan de kant die naar zijn zuster was toegekeerd

PEREAT MUNDUS, ERGO FIAT VERITAS [vgl. motto Ferdinand I: fiat iustitia, et pereat mundus]

voelde hij als een schaduw de nabijheid van haar blonde oksel en de omtrek van haar boezem.

'Wat lees je eigenlijk?' vroeg ze.

Ze pakte een stoel, kroop achter hem en vlijde haar gezicht zomaar vredig tegen zijn haar, alsof ze daarin sliep. De bitter-grappige woorden die Ulrich dikwijls wist te vinden, deden Agathe intens goed. Zij ontleedden het 'tragische' in ironie en een hartstocht die geen naam en geen doel had, en desondanks mededeelzaam bleek.

Hoe liefde voelt:

Van Ulrich uit drong haar iets tegemoet dat bedolven had gelegen onder het rolgesteente van wantrouwen en afkeer waarmee zich het hart vult van een mens die al wat langer heeft geleefd. Hij bemerkte tot zijn verwondering dat zijn verhouding tot Agathe volledig één was geworden met het uit ontelbare wissewasjes en indrukken van de laatste dagen ontstane feit dat Agathes mond zonder verder iets te verlangen op zijn haar rustte en dat zijn haar warm en vochtig werd van haar adem. Het was zowel geestelijk als lichamelijk. ... Hij was opgestaan, gewoon om haar te kunnen zien. ... Agathe keek hem verbaasd aan, ook met een onrustig plezier vanwege de gewelddadige verlegenheid die zich aftekende op het gezicht van haar broer en helemaal niet kleurde bij zijn tedere woorden.

Eigenlijk wil ik niet stoppen, maar de tijd ontbreekt. Hopelijk hebben jullie enigszins de wellustige taalschat en fabuleuze stijl van Robert Musil geproefd, met als inhoudelijke kern een open wond.

Het is één perfecte psychoanalyse. De ene na de andere persoonlijkheid wordt op de snijtafel gelegd. En wat blijkt? Al die personages met hun variatie aan perspectieven hebben geen idee wat ze zoeken en waar ze het zoeken moeten. Het zijn diletanten.

Dit wroeten in de hoofden van individuen blijft onvoltooid. Het menselijke genie is weerloos waar 'alle levensvraagstukken van de huidige tijd zich tot een schier ondoordringbare jungle ineen strengelen'.

Dit is het goede moment om over te stappen naar mijn tweede held, de activistisch-filosoof Simone Weil. Albert Camus speet het enorm deze *femme radicalement révoltée nooit te hebben ontmoet.*

PEREAT MUNDUS, ERGO FIAT VERITAS [vgl. motto Ferdinand I: fiat iustitia, et pereat mundus]

Bij filosoferen hoort het formuleren van een diagnose van het heden (= Nietzsche).

Wat is er aan de hand? Welnu, dat hoefde niemand Simone Weil te vertellen. Van jongsaf had ze oog voor het leed in de boze buitenwereld. Het leed dat mensen mensen aandoen. 10 jaar oud verklaarde ze: 'ik ben bolsjevist'. Een Greta Thunberg, maar dan één die wel naar school ging.

16 jaar oud barst ze in snikken uit vanwege een enorme hongersnood in China, vertelt haar studiegenoot Simone de Beauvoir.

Eind 1933 reageert ze op het proces tegen Marinus van der Lubbe met: 'Ik ken Hollandse vrienden van hem, zij geloven er niets van dat hij een dubbelrol speelde met de nazi's.' In december 1933, 24 jaar oud, verwijt ze Léon Trotsky, clandestien op bezoek bij haar ouders: 'U bent van ons tweeën de idealist!' Erger kon je hem niet beledigen.

Dit om haar voelsprietten te illustreren voor wat er speelt. Het structurele leed dat mensen mensen aandoen – in de economie en in de politiek – daar ging het haar om.

Haar bewustwording van het kolonialisme gaf de doorslag.

In 1930, zij was 20 jaar oud, opende een opstand in Yen Bai – een Vietnamees stadje boven Hanoi – haar de ogen voor de tragedie van de kolonisatie. 56 opstandelingen eindigden daar onder de guillotine. Frankrijk was, zoals u weet, de kolonisator van Vietnam.

Het kolonialisme, de vrucht van Renaissance en ontdekkingsreizen, baarde de ontworteling van de moderne mens. Kolonisatie, wat is dat anders dan dat lichaam en geest en omstandigheden van de ander worden gedwongen en gekneed om de suprematie van de witte Europese indringer met zijn vuurwapens, zijn macht, zijn bestuur en manier van doen te erkennen.

Kolonisatie is een economisch-bestuurlijk-religieus-politiek rottingsproces dat naar binnen en buiten gericht alomvattend mens en leefwereld verwoest. En het gaat maar door. Dat is haar activistische en profetische boodschap.

[Zondag, een week geleden, hoorde ik het nog op de radio. De NAM probeert via de Raad van State de de Nederlandse Regering te dwingen nu eindelijk eens een vergunning af te geven om het recht te krijgen om te boren in de Waddenzee. Een commentator bij Vroege Vogels zei het zo: 'als een horende dove en ziende blinde cowboy die zijn recht op de Far West opeist.']

Zij ontdekt het kolonialisme als de aartsvader van de ontworteling van de moderne mens met de kenmerken:

PEREAT MUNDUS, ERGO FIAT VERITAS [vgl. motto Ferdinand I: fiat iustitia, et pereat mundus]

1. Het belang van bezit en rechten – ‘de alledaagsheid van de opvatting: dat is van mij, daar heb ik recht op’ –,
2. de grootschaligheid, de plantages, de massaproductie,
3. het imperialisme,
4. het nationalisme,
5. het geopolitieke construeren van machtsverhoudingen en invloedssferen,
6. de ongebreidelde economische groei,
7. het geloof dat wetenschap en techniek de wereld verbeteren,
8. het geloof in de Vooruitgang,

En de geest van het kolonialisme dendert maar door. Dat ervoer zij in de jaren dertig en in de eerste oorlogsjaren tot haar dood in 1943, en dat ervaren wij. Zoals de Poolse socioloog en filosoof Zygmunt Bauman dat later in 2000 zo noteerde: Mens en wereld verliezen zich in een *liquid modernity*. Helemaal in lijn met Simone Weil schreef hij bijvoorbeeld: 'De Moderniteit is gegrondvest op genocide en heeft zich met genocide doorgezet.'

De kolonisator Frankrijk had daarom ook volgens Simone Weil in de jaren dertig geen recht van spreken om het dictatoriale imperialisme van Stalin en Hitler – wat zij scrupuleus en met een unieke luciditeit onderzocht en volgde – te veroordelen. Kritiek begint bij zelfkritiek, zoniet dan is het hypocriet.

Ik vind haar echt heel bijzonder. Zij denkt en schrijft als Blaise Pascal, een begaafde alpha en beta net als zij. Kristalhelder. Als er zoiets bestaat als post-modern, kun je haar pre-modern noemen.

Pre – omdat ze ‘wist’ dat de cesuur in Europa vanaf de renaissance waarmee de moderniteit een aanvang nam, geen totale breuk was met de mythische tijd ervoor. Het geloof in vooruitgang is toch evenzeer een mythe?

Modern, niet in de platte betekenis van *hip of zo*, maar als een geëmancipeerde agnost.

Want dat maakt haar pas echt bijzonder. Het plaatst haar tegenover Immanuel Kant die met zijn ‘mens durf te denken’ een tegenstelling wakker riep tussen geloven en denken waardoor het soevereine ik van de Westerse mens zich meer en meer ging verbeelden en zijn individuele moraal ging verabsoluteren.

Zij verbeeldde zich niet het middelpunt van de wereld te zijn; zij wist zich afhankelijk, had een totaalbewustzijn, waarin niet het huisje-boompje-beestje denken, het eigenbelang, prevaleerde. Het was een lotsverbondenheid, een tragisch levensbesef dat haar ingaf een miniem schakeltje te zijn in een keten. Een betrokkenheid met alles inspireert haar, een

PEREAT MUNDUS, ERGO FIAT VERITAS [vgl. motto Ferdinand I: fiat iustitia, et pereat mundus]

gevoelen van compassie met al wat haar omgaf. Een vroegwijs kind, lichamelijk fragiel, mentaal vrijmoedig tot ze 34 jaar oud sterft.

Ze voelde zich thuis met haar ouders en broer, thuis in Frankrijk, thuis in het intellectuele milieu, maar alles wat over haar bekend is heeft geen enkele connotatie met een eigenheimer. Eind jaren dertig verdiept zich haar spirituele verlangen; rond haar dertigste levensjaar leert ze in Marseille de dominicaanse Joseph Perrin kennen, een vrijwel blinde priester, een ascetische verschijning, die haar inwijdde in zijn katholiek-christelijke zachtmoedigheid. 'Bij u, schrijft ze, voel ik me als een bedelaar die nu al een jaar, zo af en toe in een welvarende woning een bete broods komt halen, en die voor het eerst ervaart op geen enkele wijze vernederd te worden.'

Ze mag zijn die ze is, ze mag er zijn.

Maar geen eigenheimer. Met dat zich in haar deze Europees-christelijke vorm van Attente de Dieu – een reiken naar God – ontwikkelt, leest ze de Ilias, duikt ze in de pre-socratici en het Gilgamesh-epos; ze leert Sanskriet om de Bhagavat Gita en de Upanishad in de oorspronkelijke taal te kunnen lezen en bestudeert het *Boek van de Tao* van Lao tse.

Bevestigd in haar bestaan door pater Perrin voelt ze zich gesterkt in haar kritiek op de moderniteit en de mogelijkheid daar een alternatief tegenover te kunnen stellen.

Zoals gezegd, met de ontdekking van de wereld door Columbus en co nam een aanvang wat meer en meer een mechanistische, materialistische, rationele en empirische hegemonie vestigde – dat is samengevat wat wij moderniteit noemen – een ontworteling uit een mythisch gebeuren. Maar zo 'weet' Simone Weil: van alle tijden en uit alle windstreken hebben mensen een ander verlangen dan naar overheersing, macht, invloed en geweld. Dat andere verlangen mag niet ondersneeuwen.

Dat alternatieve verlangen is een reiken naar, een aandacht voor en een overgave aan gerechtigheid, schoonheid, lieflijkheid, oprechtheid – alles wat schuilgaat in haar concept Attente de Dieu.

Gerechtigheid, schoonheid, lieflijkheid, oprechtheid opdiepen, uitventen beleven en doen beleven daartoe wil zij leven en sterven, en dat heeft ze gedaan.

Met Pascal als inspirerend voorbeeld ontwikkelt zij ideeën en een voorbeeldige levenshouding voor een andere moderniteit. Een mens- en maatschappij-opvatting waarin hoofd, hand en hart niet los van elkaar opereren, maar de menselijke ziel ongescheiden blijft, en dus niet door een arbeidsdeling, zoals wij die gewend zijn wordt vernietigd.

Haar vraag luidt: Hoe krijgen we een bewoonbare aarde - terug? Hoe krijgen we onszelf geard, geworteld? Houvast voor iedereen?

PEREAT MUNDUS, ERGO FIAT VERITAS [vgl. motto Ferdinand I: fiat iustitia, et pereat mundus]

Mystiek bevlogen heeft zij via een vroegere schoolkameraad Maurice Schumann aan De Gaulle in Londen haar diensten aangeboden. Ze kan als *consultant* aan de slag met het formuleren van een nieuw sociaal-economisch-politiek contract voor het nieuwe Frankrijk na de bevrijding. De aantekeningen die zij met dit doel opschrijft zijn na de oorlog gebundeld door Camus in het bekende *L'enracinement, De verworteling*.

Simone Weil overdenkt dus voor het groepje Fransen rond De Gaulle hoe Frankrijk na de oorlog zou kunnen herrijzen uit de puinhopen. Het Frankrijk dat zij liefheeft, met zijn traditionele streekgebondenheid. Hoe doe je dat in een open communicatie op wereldschaal, *'en route, zoals zij dat noemt, pour une ouverture à la beauté du monde'*. In het Frans klinkt dat heel gewoon, 'op weg naar een openheid voor de schoonheid van de wereld'. Net zoals Hannah Arendt formuleert 'vrijheid om vrij te zijn', een equivalent van het streven dat Gandhi praktiseerde onder het motto: 'Er is geen weg naar de vrede, vrede is de weg'.

Ze betreft bij en in dit doordenken de bestaande, historisch gegroeide verbanden.

Supranationaal, multinational, internationaal, nationaal - ook al is de afbakening van groepen mensen in nationale staten nog maar van recente datum -, regionaal en lokaal, op elk niveau moet en kan er worden nagedacht.

Zoals opgemerkt, om eurocentrisme te vermijden heeft ze vanaf eind jaren dertig eens te meer haar intellectueel-culturele bagage vermeerderd. Ze verdiept zich in de *Ilias*, het *Gilgamesh epos*, de *Bhagavad Gita*, de *Upanishad* en het *Boek van de Tao* van Lao tse.

[Tussen haakjes: Dood- en doodzonde, vind ik het, dat Simone Weil en Dietrich Bonhoeffer van elkaars bestaan niets afwisten. Ze had geen *feeling* voor de Tenach voor haar Joodse wortels. Hij had haar kunnen wijzen op een cruciale wending in de geschiedenis van het oude Israël, toen het tijdperk van de Richters werd opgevolgd door dat van de Koningen. Dood- en doodzonde.]

Zo zal er, denkt ze – zeker transitair – een soeverein verband nodig blijven, in welke vorm dan ook, om territoriale veiligheid, samenhang en verbinding te scheppen en identitaire uitsluitingsmechanismen te vermijden, zoals dat zich voordoet in een *gated community* voor een welgestelde elite, of met een *no-go area* in een buitenwijk van een metropool.

Of zo'n soeverein verband de vorm moet krijgen van wat gebruikelijk is, namelijk uit nationalisme geboren staten, is wel een open kwestie. Op sommige gebieden zul je op grotere schaal, Europees of mondiaal moeten denken en handelen - denk aan economische, energetische of klimatologische kwesties.

Ten slotte. Het koloniale en imperiale denken en doen in combinatie met het materialistische vooruitgangsgeloof heeft disproportioneel de grotere verbanden bevorderd

PEREAT MUNDUS, ERGO FIAT VERITAS [vgl. motto Ferdinand I: fiat iustitia, et pereat mundus]

- macht, rijkdom, succes beheersen de *scene* - en desastreus gewerkt voor de kleinere gemeenschappen - het fragiele, geborgene, vertrouwde. Dat moet en kan anders. Niet op de laatste maar op de allereerste plaats kan heel veel regionaal of lokaal geregeld worden.

Simone Weil houdt van Frankrijk, ze noemt dat een patriotisme geïnspireerd door compassie (Enr 253), een vechtlust van genegenheid voor het schone, het kostbare, kwetsbare en vergankelijke; Een vechtlust en genegenheid die grenzen kunnen overschrijden en verschillen opheffen; dat is echt heel iets anders dan uit eigenliefde ten koste van andere groepen politiek bedrijven.

Met Proudhon, de Franse anarchist en socialist, houdt ze het klein waar het kan. Zo komt ze op voor een solide subsidiariteitsbeginsel voor streken, steden en dorpen. Die kunnen ervoor kiezen in hoeverre ze een groter verband voor bepaalde zaken verkiezen.

Nationalisme moet geen sta in de weg zijn. Bretagne, Cornwall, Wales en Ierland zouden misschien best zinvol iets gemeenschappelijks kunnen opzetten en onderhouden.

Hier stop ik. Ik vat ruw samen wat mijn verbeelding me ingeeft.

We storten ons hals over kop in de afgrond door macht en geweld de hegemonie over ons bestaan te verlenen zonder ons door onze natuurlijke afhankelijkheid te matigen en zonder onze behoefte aan gerechtigheid en liefde te onderkennen als onmisbare bondgenoot in de strijd om het bestaan. De moderniteit blijkt een historisch fatale afslag in de Europese en inmiddels mondiale ontwikkeling.

Dat lees ik in de psycho-analyse van Robert Musil, die elk individu - zeker de happy few die zich weten te redden - voorhoudt dilettant te zijn, moreel failliet, zolang je ingekapseld blijft in het bestaande maatschappelijke bestel. In zijn favoriet Ulrich presenteert hij zijn alternatief: een liberale stoïcijn die in een morele leegte hunkert naar liefde.

De activistische en profetische rebelle van Simone Weil is heel anders geaard. Zij heeft geen fiducia in het vermogen en de mogelijkheden van het individu als bron van een maatschappelijke ommekeer. Ze heeft niks met een boek als dat van Bregman: *De meeste mensen deugen*. De maatschappelijke vervreemding is te overweldigend.

Zij formuleert een morele renaissance als noodzakelijke correctie en onmisbare aanvulling op macht, rijkdom en invloed, die nu de unieke drijfveren zijn in economie en politiek.